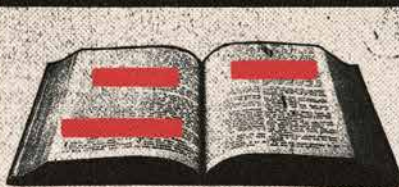


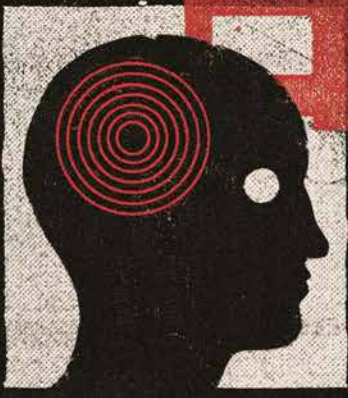
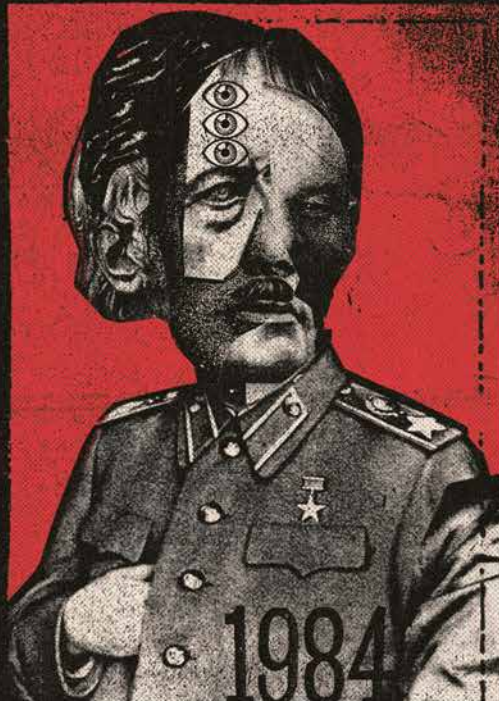
A múlt



...et Essex was the only of
the ... y. ask
... to prepare to finance
... rning. ... to ev
membership ...
... of defalee
... placing nea
... iVid.P. were responsible



time by



in
... ..



... ..

n charge

újraírása



A 20. század, a sztálinista Szovjetuniótól kezdve a spanyol polgárháborúig, hatalmas mennyiségű témát kínált George Orwell *1984* című disztópikus regényéhez. **Dorian Lynskey** összegyűjtötte, milyen események ihlették a remekművet



Augusztus 21-én, 1936-ban egy jelentéktelen bolsevik hivatalnok, E. S. Holtzman a szovjet bíróság előtt azt állította, hogy részt vett egy Sztálin-ellenes trockista összeesküvésben. Holtzman vádlott volt a korszak első, „nagy tisztogatásként” is ismert látványosabb kirakatperében, amely során több százezer szovjet állampolgárt ítélték börtönbüntetésre, küldtek munkatáborba vagy kivégzőkamrákba. Holtzman bevallotta: 1932-ben Koppenhágába repült, hogy a Bristol Hotelben találkozzék Trockij fiával, Lev Sedovval. Vallomása segítette elítélni őt magát és más állítólagos összeesküvőket, akiket mind nyomban főbe löttek.

Néhány nappal a tárgyalás után egy dán újságban megjelent cikk rámutatott, hogy a Bristol Hotel 1917-ben lebontották. Később előkerült annak bizonyítéka is, hogy Lev Sedov azon a napon, amikor Koppenhágában kellett volna lennie, Berlinben volt. Holtzman „vallomása” tehát nem lehetett igaz.

A tárgyalás célja egy nemzetközi trockista összeesküvés létének bizonyítása volt. Ez lett a nyitánya a Kommunisták Párt megtisztításának mindazoktól, akik Sztálin potenciális kihívói lehettek volna. Sztálin titkosrendőrsége, az NKVD (Belügyi Népbiztonság – *a szerk.*) azzal a problémával szembesült, hogy semmiféle terhelő levélváltás sem létezett, így minden „bizonyíték” a személyes találkozókra hivatkozó, kikényszerített és leírt vallomásokra épült. A Bristol Hotellel kapcsolatos tévedés nyilvánvalóvá tette a terhelő vallomások hamis voltát. „Mi az ördögnek kellett az a hotel?” – kérdezte zavartan Sztálin, lehordva a vallomást gyártó NKVD-s tiszteket. – „Azt kellett volna mondaniuk, hogy a vasútállomáson találkoztak. A vasútállomás mindig ugyanott marad!” Amikor a tárgyalás jegyzőkönyvét lefordították angolra, a szállodával kapcsolatos rész már nem szerepelt benne.

George Orwell egyike volt azoknak, akik olvastak a Bristol Hotel-fiaskóról. A kiábrándult kommunista szemtanú, többek között Boris Souvarine és André Gide beszámolója alapján követte nyomon, ahogy a Szovjetunió zsarnokságba hanyatlott. Orwell sokat tanult az ő pamfletjeikből a sztálinizmus jellemzőiről, amelyek nagyszerű regényében, az *1984*-ben (1949) is megjelennek: a személyi kultusról; a történelem újraírásáról; a szólás- és gondolat szabadság korlátozásáról; a feljelentésekről és a kikényszerített vallomásokról; a gyanakvás és félelem bénító légköréről.

A regényben Winston Smith, az Igazság-minisztérium, az Angszoc rendszer propagandatárcájának alacsonyabb beosztású tisztviselője régi újságcikkeket ír újra, hogy azok megfeleljenek a párt legújabb irányvonalának. Egyszer csak rábukkan egy fényképre, amely azt bizonyítja, hogy a hírhedt árulók, Jones, Aaronson és Rutherford New Yorkban voltak azon a napon, amelyről azt vallották, hogy a Trockij-szerű Emmanuel Goldsteinnel találkoztak Euráziában. Ez lehetett Orwell főhajtása az E. S. Holtzman-ügy előtt.

Orwell a „jövő regényének” nevezte az *1984*-et, de az egyúttal az alaposan feldolgozott közelmúltról szóló történet is volt.

Margaret Atwood, miközben *A szolgálólány meséje* (1985) című könyvét írta, felállított magának egy szabályt: „Nem tartalmazzon semmi olyat, amit emberi lények nem követtek már el más helyen és időben.” Orwell is a totalitárius valóságból merítette kitalált óceániai diktatúrájának számtalan, felettébb zavaró elemét. Sok olvasó már 1949-ben felismerte, hogy a regény legtöbb eseménye azt mintázza, ami valóban megtörtént Hitler Németországában és Sztálin Szovjetuniójában. Sem Winston Smith, sem a rejtélyes diktátor Nagy Testvér, sem a fanatikus vallató O’Brien nem létezett, de hozzájuk nagyon hasonló emberek igen. Orwell állította, hogy az *1984* nem prófécia, hanem a közelmúlt történelmének szatirikus eltúlzása.

Orwell 1937-ben kapott egy kis ízelítőt a rendőrállam „lidérces légköréből”, amikor a köztársaságpártiak oldalán harcolt Franco tábornok ellen a spanyol polgárháborúban. A brit író az Egyesült Marxista Munkáspárt (Partido Obrero de Unificación Marxista, POUM) katonája volt. Az aprócska, sebezhető marxista mozgalmat a szovjetek által támogatott köztársasági erők gyanúsának tartották, és amikor Barcelona a sztálinisták kezére került, azzal vádolták őket, hogy a POUM Trockijjal és Francóval is konspirál. Orwell kénytelen volt menekülni, hogy mentse az életét, azonban sok elvtársa nem volt ilyen szerencsés. „Akármilyen kevésbé is volt az ember konspirátor, a légkör kényszerített rá, hogy konspirátornak érezd magad,” írta a *Hódolat Katalóniának* (1938) című háborús emlékiratában.



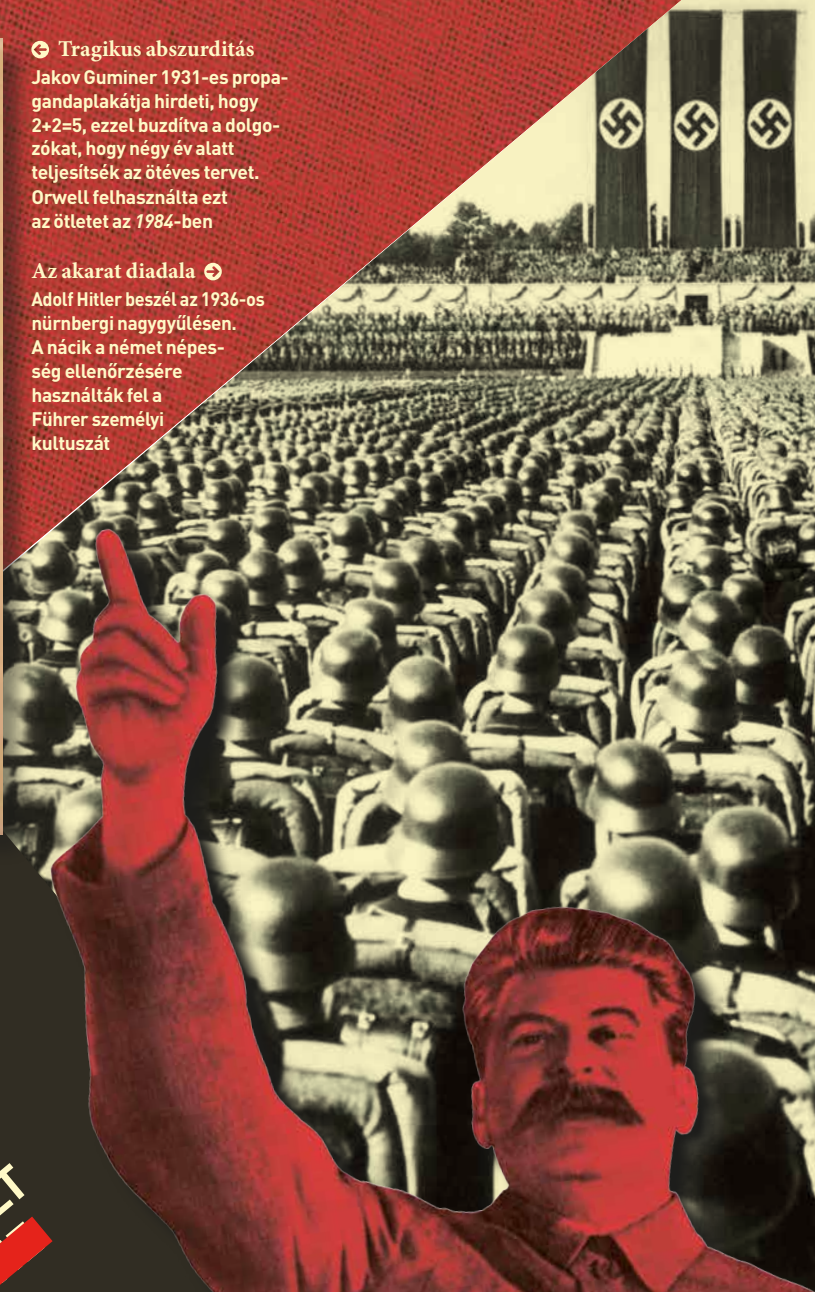
Ez volt Orwell egyetlen személyes tapasztalata a zsarnokságról, de összeolvadt azokkal az eleven emlékekkel, információkkal, amelyeket beszélgetések, könyvek, pamfletok és cikkek miriádjából gyűjtött. Ha 1936 és 1948 között egy első kézből származó összefoglaló megjelent angolul vagy franciául a szovjetunióbeli vagy a németországi életről, azt Orwell nagy valószínűséggel elolvasta. A parancsuralmi rendszer részletei, amelyekről most már minden, a korszakalkal foglalkozó történelemkönyvben olvashatunk, akkor csak szórványosan szivárogtak ki, de Orwell már évekkel azelőtt szorgalmasan gyűjtötte őket, hogy megfogalmazódott volna benne egy ilyen rezsimben játszódó regény ötlete. A paranoia, a megfélemlítés és az árulás, amellyel Spanyolországban szembesült, arra készítette, hogy a lehető legtöbbet tudjon meg a totalitárius módszerekről.

Az ilyen felvilágosító könyvek egyike az amerikai újságíró, Eugene Lyons *Assignment in Utopia* [Megbízás Utópiában] (1937) című könyve volt. Az egykori kommunista Lyons moszkvai tudósítóként dolgozott, de aztán megundorodott a sztálinizmustól. Elbűvölte az a Sztálin idejében keletkezett, számokba öntött jelszó, amely arra ösztönözte a dolgozókat, hogy négy év alatt ériék el az ötéves tervnek nevezett gazdasági célkitűzést: „A 2+2=5” formulája azonnal felkelte a figyelmét. Egyszerre tűnt merésznek és nevelésesnek – a szovjet valóság merész, paradox és tragikus abszurditása, misztikus egyszerűsége nyíltan szembeszállt a logikával, és fittyet hányt a számtanra.” Orwell néhány hónappal később egy könyvismertetőben használta fel a fals egyenletet, és végül a Winston és O’Brien

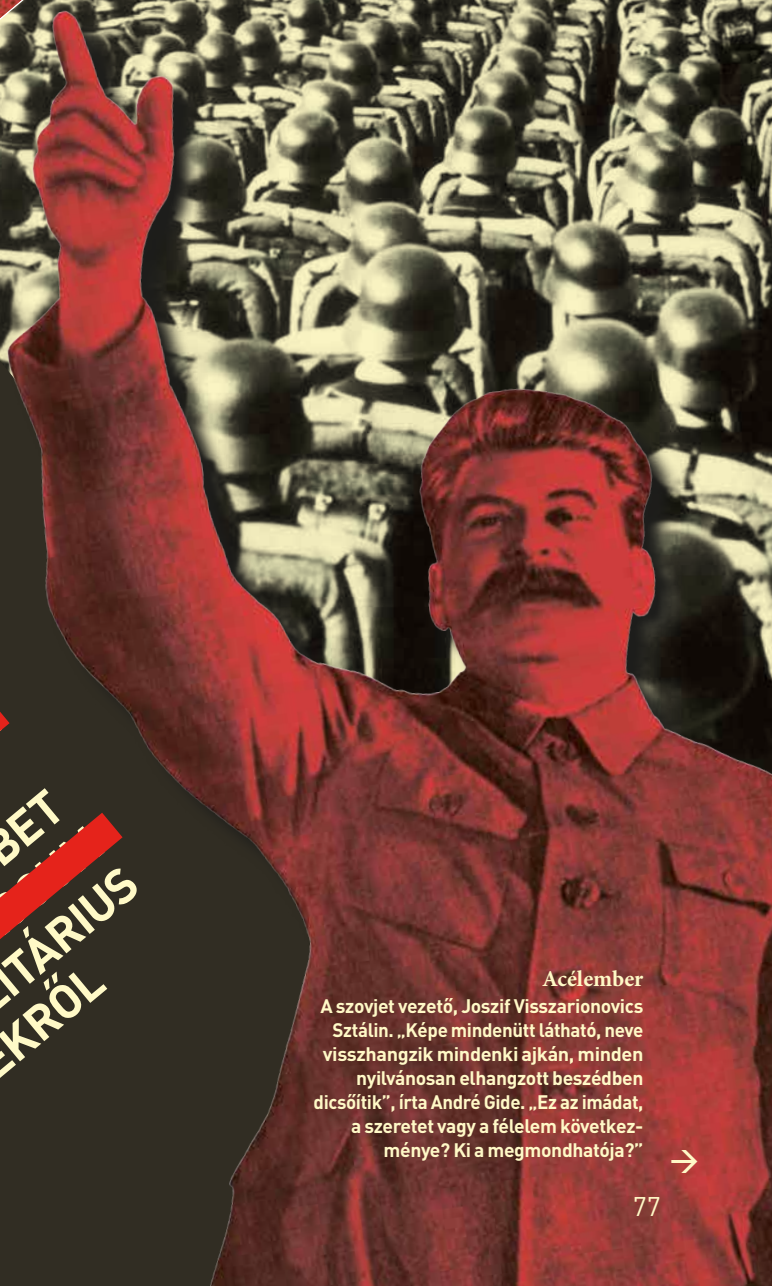


☉ Tragikus abszurditás
 Jakov Guminer 1931-es propagandaplakátja hirdeti, hogy $2+2=5$, ezzel buzdítva a dolgozókat, hogy négy év alatt teljesítsék az ötéves tervet. Orwell felhasználta ezt az ötletet az 1984-ben

☉ Az akarat diadala
 Adolf Hitler beszél az 1936-os nürnbergi nagygyűlésen. A náciak a német népesség ellenőrzésére használták fel a Führer személyi kultuszát



A PARANOIA, A MEG-
 TÉVESZTÉS ÉS
 AMELLYEL AZ ÁRULÁS,
 POLGÁRHÁBORÚBAN
 SZEMBESÜLT, ARRÁ
 KÉSZTETTE ORWELLT
 LEHETŐ LEGTÖBBET
 TUDJON MEG
 A TOTALITÁRIUS
 MÓDSZEREKRŐL



Acélember
 A szovjet vezető, Joszif Visszarionovics Sztálin. „Képe mindenütt látható, neve visszhangzik mindenki ajkán, minden nyilvánosan elhangzott beszédben dicsőítik”, írta André Gide. „Ez az imádat, a szeretet vagy a félelem következménye? Ki a megmondhatója?” →

George Orwell

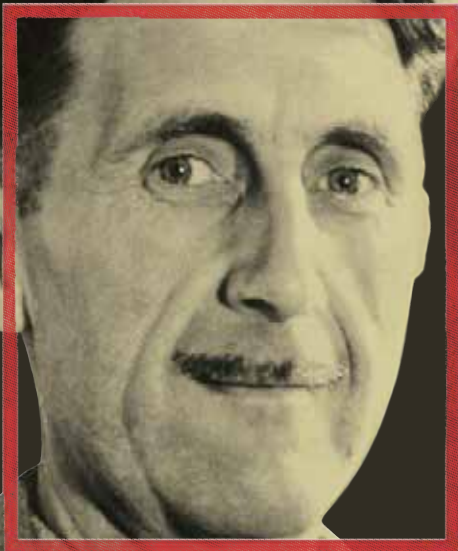
Eric Arthur Blair Motihariban, India északkeleti részén 1903. június 24-én született, és Angliában nőtt fel. Miután az Eton College-ban elvégezte a középiskolát, öt évet töltött a burmai (ma Mianmar) császári rendőrségnél. Ez a tapasztalat meghatározta politikai nézeteit és komoly büntudattal töltötte el. Dolgozott újságíróként, csavargott és fizikai munkát végzett; ezekből táplálkozott első könyve a *Csavargóként Párizsban, Londonban* (1933), amelyet George Orwell álnéven írt. Az 1930-as évek során négy regénye és két tanulmánykötete jelent meg. A *wigani móló* (1937) az Anglia északi részén élő munkásosztály mindennapjait mutatja be, míg a *Hódolat Katalóniának* (1938) a spanyol polgárháborúban szerzett tapasztalatait írja le.

A második világháború idején katonai szolgálatra alkalmatlannak találták, ezért két évig a BBC indiai részlegénél dolgozott. Miután 1943-ban elhagyta a BBC-t, a baloldali magazin, a *Tribune* munkatársa lett, megírta az *Állatfarmot* (1945) és örökbe fogadott egy fiút, Richard Blairt. 1945-ben, amikor Orwell haditudósítóként dolgozott Európában, felesége, Eileen hirtelen meghalt. A következő évben Orwell Jurába költözött, a Belső-Hebridákra, és belefogott az 1984 megírásába. Csak lassan haladt újságírói feladatai és kórházi kezelése miatt; a könyv végül 1949. június 8-án jelent meg. A disztópikus regény egyévnnyi időt ölel fel (ami talán 1984, de lehet, hogy nem), és az Egyes Leszállópálya (Nagy-Britannia) jövőjét vetíti előre, amely a könyv szerint ekkor Óceánia, a három, háborúban álló szuperhatalom egyikének része. A diktatórikusan uralkodó Párt – vezetője a Nagy Testvér, akinek személyi kultusza áthatja az állam mindennapjait, bár lehet, hogy nem is létezik – totális ellenőrzés alatt tartja a polgárok cselekedeteit és gondolatait, állandóan megfigyeli Óceánia népét, újírja a történelmet, hogy megfeleljen a jelen politikai követelményeinek.

Orwell 1949 októberében feleségül vette Sonia Brownellt egy londoni kórházban, ahol haldoklott, majd 1950. január 21-én meghalt.

Befejezetlen jövő

Eric Blair George Orwell álnéven írt. Az imperializmussal kapcsolatos ellenérzése burmai élményeiből fakadt, de megtapasztalta a szocialista rezsimek hátulütőit is





Kitörölve a történelemből
A marxista forradalmár,
Lev Trockij [szül. Lev Bronstein]
beszél a Vörös Gárdához 1918-
ban, az orosz polgárháború
idején. Az 1920-as években
szembeszállt Sztálinnal,
majd száműzték és kitörölték
a hivatalos szovjet feljegyzé-
sekből – „nemszemély” lett

**AZ A SZTÁLINISTA
SZOKÁS ADTA AZ
ÓCEÁNIAI
„NEMSZEMÉLYEK” ÖTLE-
TÉT, HOGY AZ
ELTÁVOLÍTOTT
KOMMUNISTÁKAT
KITÖRÖLTÉK
A TÖRTÉNELEM-
KÖNYVEKBŐL**

közötti pszichológiai háború jelképes csataterévé tette. A regényben a $2+2=5$ szégyenletesen fals állítás, mintha például azt mondaná az ember, hogy a fekete az fehér, vagy a fölfelé az lefelé van – Sztálin Szovjetuniójában mégis hirdetőtablákon virított.

A szovjet példák sok megdöbbentő elemet szolgáltattak az 1984-hez. Az óceániai „nemszemélyek” kategóriáját az a sztálinista szokás ihlette, hogy az eltávolított kommunistákat törlik a történelemkönyvekből és kiretusálják arcukat a fényképekről. A mindent látó, de mégis láthatatlan Nagy Testvér megalkotásával Orwell számot vetett Sztálin titkával, csakúgy, mint ez az André Gide-idézet: „Képe mindenütt látható, neve visszhangzik mindenki ajkán, minden nyilvánosan elhangzott beszédben dicsőítik. Ez az imádat, a szeretet vagy a félelem következménye? Ki a megmondhatója?”

Orwell legfőbb eretnekének figuráját, Goldsteint, egyértelműen Trockij (születési nevén Lev Bronstein) ihlette, de Andrés Ninre, a POUM vezetőjére is emlékeztet, akit az NKVD megkínzott és kivégezett épp akkor, amikor a szerző Barcelonában volt. Az ifjú Kémeket, akik feljelentették a szüleiket a Gondolatrendőrségnek, Pavlik Morozovról, a 13 éves szovjet hősről mintázta, akit állítólag meggyilkoltak, mert elárulta az apját a titkosrendőrségnek. (A történészek szerint a gyilkosság a szovjet propagandisták által gyártott legenda.) A kevésbé jól informált olvasók talán nem is döbbsenek rá, hogy Orwell regényének sok futurisztikus elemét a valóságból mérítette, de a totalitárius rendszerek megfigyelői pontosan tudták, mit csinál.

A

z 1984 megírásával Orwell legnagyobb teljesítménye nem a fantasztikum, hanem a szintézis volt. Már 1937-ben rátalált a regény néhány kulcsgondolatára, és jegyzetfüzetében (*Az utolsó ember Európában* munkacímmel) 1943 végére nagy vonalakban kidolgozta, bár az utolsó szavakat csak 1948 decemberében gépelte le. A könyv tehát több mint egy évtizeden át tartó olvasás, írás, gondolkodás eredménye, és megszületésének elnyúló folyamata lehetővé tette sokféle forrás egybeolvasztását egyetlen jelenet vagy koncepcióvá.

Vegyünk például a Szeretet-minisztériumot, ezt az ablaktalan kínzókomplexumot, ahol O'Brien fizikailag és lelkileg is ellehetetleníti Winstont. Orwell csupán egyszer töltött el egyetlen éjszakát cellában, miután 1931-ben kitalálta, hogy részegségért letartóztatja magát Londonban azért, hogy tapasztalatokat szerezzen a bebörtönöztetésről. Még ez az apró incidens is az 1984-ben felhasználható jelenetet eredményezte – egy rab egy törött véccé fölött guggol.

További információért többek között Iulia de Beausobre memoárjához fordult, amely *The Woman Who Could Not Die* [A nő, aki nem tudott meghalni] (1938) címen jelent meg, és amelynek szerzője két évet töltött a szovjet börtönökben, valamint a *Darkness at Noon* [Sötétség délben] (1940) című könyvhöz, amely az első regény volt a nagy tisztogatásról, és szerzőjét, Arthur Koestlert Franco rendszere bebörtönözte Spanyolországban. Orwell jelenetei a Szeretet-minisztériumban Koestler regényéből kölcsönvett megfigyelésekből



AZ 1940-ES ÉVEK-
BEN ORWELL MEG
VOLT GYŐZŐDVE

ARRÓL, HOGY A
VILÁG FULDOKLIK

A
HAZUGSÁGBAN



➔ A sötétség művészete

A magyar származású brit szerző, Arthur Koestler, akinek *Sötétség délben* (1940) című regényét Orwell a szovjet típusú börtönök ábrázolásához használta

Szövetségesek által megvádolva ➔

A POUM nevű marxista milícia egyik csoportja Barcelonában 1936-ban. Orwell a menetszlop hátsó részében látható. A csoport több tagját megölték, miután azzal vádolták őket a sztálinisták, hogy összejátszottak Trockijjal és Francóval is



táplálkoznak. Koestler pedig egyik barátja, Eva Striker emlékiratait építette be művébe. Az asszonyt Moszkvában zárták börtönbe koholt vádak alapján, a Sztálin elleni állítólagos összeesküvés miatt. Winston megpróbáltatásainak krónikája így lett Orwell, Koestler, Striker, de Beausobre és talán mások tapasztalatainak összegzése. A szovjet blokk polgárai az 1984 szamizdat példányaikat olvasva nem értették, hogy egy brit szerző, aki még soha nem járt náluk, miként tudta olyan pontosan leírni azt a társadalmat, amelyben éltek. Hát, sok év kutatásainak gondos egybeolvasztásával.

Azért ironikus a történelmi tények csatarendbe állításáról írni az 1984-ben, mert a könyv olyan világról mesél, ahol a történelmi tények megszűntek létezni és a múlt korlátlanul alakítható. Ahhoz, hogy a párt mindvégig következetesnek és csalhatatlannak tűnjék, ipari mennyiségű és szakadatlan hazugságra van szükség, egészen addig, hogy a polgárok már a saját emlékezetükben sem bízhatnak, mert nem tudnak függetlenül ítélni. Idézzük a könyv leghíresebb sorait: „Óceánia Euráziával folytatott háborút: tehát Óceánia mindig is Euráziával folytatott háborút.” Az eredmény egy olyan társadalom, amelyben semmi nem végérvényesen igaz – még a könyv címéül szolgáló dátum sem. Amikor Winston elkezd írni titkos naplóját, elismeri: elképzelhető, hogy az 1984 talán nem is 1984-ben játszódik.

Orwell hitte, hogy a totalitárius rendszer részéről radikális kihívás érte a történettudományt. Az 1942-ben írt *Looking Back on the Spanish War* [Visszatekintés a spanyol polgárháborúra] című esszéjében felidéz, hogy azt mondta Arthur Koestlernek: „A történelem megállt 1936-ban.” Ezzel arra utalt, hogy a totalitárius éra első konfliktusa, a spanyol polgárháború során fordult elő első ízben, hogy a rivális propagandagépezetek lehetetlenné tették az események pontos összefoglalását. „Tudom, hogy divat azt mondani, a fellejegyzett történelem jó része hazugság”, írta. „Készséggel elhiszem, hogy a történelem jórészt pontatlan és elfogult, de a mi korunkban éppen az az elképzelés a különös, hogy hitelesen is meg lehet írni a történelmet.”



A történések nem feltétlenül értenek mindenben egyet, de azért van néhány alapvető tény, amelyről nincs vita. A totalitárius rendszerek azt keresték, miként tüntethetik el nyomtalanul ezt a semleges területet, és miként tehetnek mindent vitathatóvá. „Ennek a gondolatmenetnek a hallgatóságos szándéka”, írta Orwell, „egy rémálomszerű világ, amelyben a Vezér vagy valamiféle uralmi elit nemcsak a jövőt, hanem a múltat is uralja. Ha a Vezér azt mondja valamilyen eseményről, hogy »soha nem történt meg« – nos, akkor az nem történt meg. Ha azt mondja, hogy kettő meg kettő az öt – akkor kettő meg kettő az öt.”

A *Visszatekintés a spanyol polgárháborúra* azzal, hogy előrevetíti az 1984 legfontosabb kifejezéseit és fogalmainak, világossá teszi, hogy a regény erkölcsi készítése abból a Spanyolországban megtapasztalt érzésből fakadt, miszerint „az objektív igazság fogalma kikapik a világból”. Az 1930-as években áradó kulturális adatboom

volt tapasztalható, ezzel együtt képesek voltak meggyőzően hamisítani dokumentumokat, statisztikákat és fényképeket. Malcolm Muggeridge újságíró a *The Thirties* [Harmincas évek] (1940) című művében, amelyről Orwell dicséret kritikát írt, így festi le az évtized lendületét és kegyetlen történetét: „Kijelenthetjük, hogy a statisztikák soha azelőtt nem voltak ennyire keresettek, és soha azelőtt nem hamisították meg őket ennyire.”

Winston egyik feladata az Igazság-minisztériumban az, hogy minden nyomát kitörölje a Belső Párt egyik tagjának, Withers elvtársnak, aki most már „nemszemély”, és a Nagy Testvér egyik beszédében a teljes egészében kitalált háborús hőssel, Ogilvy elvtársal helyettesítse: „Ogilvy elvtárs, aki sohasem létezett a jelenben, most létezik a múltban, s ha egyszer a hamisítás ténye feledésbe merül, éppoly hitelesen s éppolyan bizonyítékok alapján fog létezni, mint Nagy Károly vagy Julius Caesar.” Még az egyszerű Winstonnak is megadatott a maga szerény módján, hogy hatalmába kerítse a múltat és ezáltal a jövőt is.



Orwell az 1940-es években meg volt győződve arról, hogy a világ hazugságban fuldoklik. Abban, hogy a hullámok ne csapjanak össze a feje felett, egyrészt éppen a regényírás segítette: dramatizálta a totalitárius rendszer objektív igazság elleni háborújának következményeit. Másrészt az, hogy a legmagasabb mér-

chéhez tartotta magát. Ha rádöbrent, hogy téves információ jelent meg tőle nyomtatásban, akkor sietett elismerni a hibát. Egy apró incidens mutatja Orwell valós tények iránti rendkívüli elkötelezettségét, még akkor is, ha ez nem volt számára kifizetődő.

1945 márciusában fejezte be az *Állatfarmot*, és amikor szerkesztették, Orwell Párizsban tartózkodott haditudósítóként. Ottléte alatt találkozott József Czapskival (lengyel emigráns festő, író – a szerk.), aki túlélte a katóni erdőben 1940-ben elkövetett mészárlást, amikor a szovjetek több ezer lengyel katonát végeztek ki. Czapski mondta neki, hogy Sztálin bátorsága és vezetői rátermettsége kulcskérdés volt a Szovjetunió elleni német invázió visszaverésében; s valóban, a szovjet vezető Moszkvában maradt, bár többen sürgették, hogy saját biztonsága érdekében meneküljön. Az *Állatfarmban* a Sztálint jelképező malac, Napóleon elhagyja a posztját a Szélmalomharc alatt. Orwell azonnal írt a kiadójának, és kérte a mondat kijavítását: „Egyszerűen azt gondoltam, hogy J. Sz. megérdemli a változtatást.”

Sem Orwellnek, sem Czapskinak nem volt semmi oka, hogy tisztességes legyen Sztálinnal. De a tények akkor is tények; még a kitalált, disznósított Sztálin is megérdemli a pontosságot. Orwell regényíróként beszélő állatokról vagy a jövődombeli zsarnokságról írt, de lelkiismeretes újságírói elkötelezettséggel mindig csak az igazat írta. Megítélése szerint,

ha lemondunk erről, akkor **Dorian Lynskey** újságíró, író. Legutóbbi könyve: *The Ministry of Truth: A Biography of George Orwell's 1984* (Picador, 2019)